

LUNDS
UNIVERSITET
Socialhögskolan

(O)lika inför lagen

**En diskursanalytisk studie av rekvisitet “annat socialt nedbrytande
beteende” i LVU-domar**

Emma Andersson Peldán
Fanny Enblad

Kandidatuppsats SOPA63
HT 2020
Handledare:Ulrika Levander

Abstract

Authors: Emma Andersson Peldán and Fanny Enblad

Title: (In)equality within the law – a discourse analytical study of the prerequisite “other socially destructive behavior” in The Care of Young Persons Act [translated title]

This study aims to investigate judicial decisions of people in the ages between 13-18 years old who have been placed in compulsory care according to the prerequisite “other socially destructive behavior”. A prerequisite that has been criticized for being far too open for interpretation. This study is based on 28 judgments from the administrative court of appeal (Kammarrätten) in 2019, involving 16 boys and 12 girls who in terms of the law were categorized as having “other socially destructive behavior”. The purpose of this paper is to examine how the social welfare committee and the court describes the youths and how the descriptions differ depending on gender. To analyze the judgments we used discourse theory, Yvonne Hirdman’s gender system theory and Judith Butler’s performativity theory. The main results of this study show that the description of the girls’ “other socially destructive behaviour” tended to focus on mental health issues and sexual behaviour, while the description of the boys mainly focused on problems linked to criminality and violent behavior.

Key words: Institutional care, gender, discourse theory, gender system, performativity

Förord

Vi vill inleda denna uppsats med att tacka vår handledare Ulrika Levander för det stöd och de kloka tankar du delat med dig av under processens gång. Ditt engagemang har varit mer än värdefullt.

Vi vill även passa på att tacka varandra för ett lärorikt och gott samarbete.

Innehållsförteckning

1. Inledning	4
1.1 Problemformulering	4
1.2 Syfte	5
1.3 Frågeställningar	5
1.4 Arbetsfördelning	6
1.5 Bakgrund	6
2. Tidigare forskning	8
2.1 Historiska kategoriseringar av ungas sociala problem	8
2.2 Könsuppdelad tillämpning av 3§ LVU	9
2.3 Könskategorisering inom tvångsvården för unga	10
3. Teoretiska utgångspunkter	12
3.1 Socialkonstruktivism	12
3.2 Genusteori	12
3.2.1 Genus, genussystem och genusordning	13
3.2.2 Performativitet	14
3.3 Diskursanalys som teori och metod	15
3.3.1 Analytiska begrepp inom diskursteorin	15
3.3.2 Agens	16
4. Metod	17
4.1 Förförståelse	17
4.2 Metodologiska överväganden	17
4.3 Urval av tidigare forskning	18
4.4 Urval av material	19
4.5 Datainsamlingsmetod	19
4.6 Material	20
4.7 Metodologiskt tillvägagångssätt	20
4.8 Metodens tillförlitlighet	22
4.9 Forskningsetiska överväganden	23
5. Analys och resultat	25
5.1 Sexuellt beteende	25
5.2 Psykisk ohälsa	28
5.3 Utåtagerande beteende	33
5.4 Missbruk	35
6. Avslutande diskussion	38
Referenslista	41

1. Inledning

1.1 Problemformulering

Under 2019 blev över 7100 barn och unga tvångsomhändertagna (Socialstyrelsen, 2020a:2). Skälen till att barn och unga blir tvångsplacerade kan antingen bero på att barnet eller den unga utsätts för brister i omsorgen eller beslutas på grund av barnets eller den unges egna beteende. Social barnavård och tvångsvård av barn och unga i Sverige är något som har varit reglerat i lag sedan 1902 års barnavårdsreform och lika länge diskuterats av såväl forskare som politiker och sakkunniga. Under denna tid har lagen, synen på barn och unga och social problematik varit under ständig förändring. Ett genomgående mönster har varit att sociala problem hos flickor och pojkar förstås på olika sätt, vilket lett till att grunderna för tvångsomhändertagande i realiteten har skilt sig mellan könen (Hamreby, 2004:173, Lundström & Sallnäs, 2003:193). Vad som betraktas som ett socialt problem och hur dessa tar sig uttryck varierar alltså över tid, vilket också påverkar vilka unga som får tvångsvård och varför de får det.

Tvångsvårdslagstiftningen omfattar unga som på olika sätt anses bryta mot samhällets normer. På så sätt kan lagstiftningen förstås som ett område som både skapar och reproducerar normer och regler om vad som är normalt respektive normbrytande, vilket också inbegriper samhälleliga föreställningar om kön. Den nuvarande tvångslagstiftningen för unga omfattar tre områden som reglerar förutsättningar för att bereda tvångsvård. Dessa innefattar missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet, eller något "annat socialt nedbrytande beteende" (SFS 1990:52, Socialstyrelsen, 2020b:56). Det sistnämnda rekvisitet tillkom först vid en revidering av lagen år 1990 när det ersatte rekvisitet "annat jämförbart beteende" som i propositionen diskuterades ha en för stark koppling till kriminalitet och missbruk (Prop. 1989/90:28). I och med införandet av "annat socialt nedbrytande beteende" var målet för lagstiftarna att detta ska innefatta beteenden som på olika sätt avviker från samhällets normer utan att det behöver likställas med kriminalitet eller missbruk. Exempel på grunder för tvångsomhändertagande enligt rekvisitet är den unge vistas i missbruksmiljöer, prostituerar sig, uppträder på sexklubb, eller begår enstaka allvarliga brott utan att nå upp till rekvisitet brottslig verksamhet (Socialstyrelsen, 2020b:81f).

Vissa forskare har riktat kritik mot rekvisitet som de menar är för vagt och i praktiken tenderar att både bedömas och tolkas olika för flickor och pojkar (Andersson 1996, Schlytter 2000). Astrid Schlytter (2000:113) menar dessutom att flickor som får tvångsvård enligt rekvisitet tenderar att uppvisa en problematik som inte stämmer överens med de beteenden som listas i lagförarbetena, vilket gör att det också finns en aspekt kopplad till bristande rättssäkerhet i tillämpningen. Schlytter (2000:115) förklarar att grunderna som gör att flickorna får vård enligt rekvisitet exempelvis är psykisk störning, självmordsbenägenhet och en aktiv sexualitet. I pojkarnas fall utgörs det däremot vanligtvis av beteenden kopplade till våld och aggressivitet som faktiskt ingår i förarbetena. Konsekvenserna av detta kan bli att flickors och pojkars verkliga komplexa problematik förbises i tillämpningen av lagen vilket i sin tur påverkar vilka unga och vilka problem som uppmärksammas. Mot bakgrund av det den tidigare forskningen har påvisat om att "annat socialt nedbrytande beteende" kan förstås som ett rekvisit som tenderar att ha en könsdifferentierad tillämpning, är det intressant att undersöka hur rekvisitet konstrueras i domar om tvångsvård. Vilka beteenden och unga faller in under rekvisitet och hur skiljer det sig åt beroende på kön? Vad betraktas idag som avvikande från samhällets normer och på vilket sätt speglar det vilka normer som ska uppfyllas för en ung tjej respektive en ung kille? Genom att analysera domar som slutat med tvångsomhändertagande enligt LVU 3§ och rekvisitet "annat socialt nedbrytande beteende" syftar vår studie till att undersöka detta.

1.2 Syfte

Vår studie syftar till att undersöka hur ungdomar skildras i domar som resulterat i beredande av vård enligt 3§ LVU enligt rekvisitet "annat socialt nedbrytande beteende" med fokus på vilka genusrelaterade mönster som synliggörs och vilka konsekvenser detta får för synen på vårdbehov relaterat till kön.

1.3 Frågeställningar

- På vilket sätt konstrueras rekvisitet "annat socialt nedbrytande beteende" i relation till den unges kön i LVU-domar?
- Vilka sociala problem lyfts fram respektive osynliggörs genom de kategoriseringar som görs i LVU-domar?
- Vilka implikationer får det för synen på tjejers respektive killars vårdbehov i LVU-domar?

1.4 Arbetsfördelning

Valet av att skriva denna uppsats tillsammans har varit en lärande process för oss båda. Vårt samarbete har bland annat bidragit till att vi har kunnat komplettera varandra med kunskaper inom olika områden. Detta arbete påbörjades genom att vi gjorde upp en strukturerad tidsplan med en tydlig arbetsfördelning, något som vi på efterhand har fått revidera. Vi har under arbetets gång suttit tillsammans och skrivit men även valt att fördela ansvaret över olika avsnitt sinsemellan. En av oss hade det huvudsakliga ansvaret för tidigare forskning, medan den andra hade det huvudsakliga ansvaret för teoretiska utgångspunkter. Resterande delar delades upp gemensamt.

1.5 Bakgrund

Denna studies empiriska material behandlar ett begränsat rättsligt område, det vill säga tillämpningen av lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av barn och unga (LVU). Syftet med denna studie är att undersöka domar som resulterat i beslut om vård enligt 3§ LVU på grund av rekvisitet "annat socialt nedbrytande beteende". Det är det således relevant att redogöra för vilka förutsättningar som motiverar tillämpningen av rekvisitet inom denna lag och hur processen bakom domarna ser ut.

När det gäller socialtjänstens arbete med barn och unga som omfattar allt från utredningar, insatser och placeringar utanför det egna hemmet är grundprincipen att detta ska ske på frivillig väg. Om det inte går att få till insatser frivilligt verkar LVU som en kompletterande lag som låter socialtjänsten fullfölja sitt ansvar att skydda barn och unga från olika typer av utsatthet (SOSFS 1997:15:9). Det är med stöd av LVU som socialtjänsten har rätt att ge ungdomar vård mot deras egna eller vårdnadshavares vilja (Schiratzki 2019: 141; Schlytter, 1999:14). Av 1 kap. 1§ Socialtjänstlag (2001:453) och 1§ LVU framgår att tvångsvård endast ska användas som en sista utväg, samtycke ska i första hand inhämtas från ungdomens vårdnadshavare samt av ungdomen själv om denne är över femton år gammal (Schiratzki, 2019: 138; Socialstyrelsen 2020:45). För att bereda den unge vård med stöd av LVU krävs dessutom att det föreligger en påtaglig risk för att den unges hälsa och utveckling skadas. Subjektiva antaganden om att ungdomen riskerar att skadas får inte ligga till grund för ett tvångsomhändertagande utan det måste föreligga en klar och konkret risk för skada på den

unges hälsa eller utveckling (Schiratzki, 2019:141; Schlytter, 1999:15; Socialstyrelsen 2020:56).

Om alla dessa förutsättningar att ansöka om vård enligt LVU är uppfyllda kan socialnämnden enligt 4§ LVU ansöka till förvaltningsrätten om tvångsvård. Beslut att vårda en ungdom enligt LVU fattas således av förvaltningsrätten (SFS 1990:52). Som underlag till socialnämndens ansökan ligger socialtjänstens utredning om den unge. LVU-domarna är på så vis uppbyggda genom att socialtjänstens utredning presenteras, därefter presenteras den unge och vårdnadshavares syn på saken följt av förvaltningsrättens bedömning av vad som framkommit i ärendet, slutligen presenteras ett resonemang kring samtycke och ett beslut tas om huruvida vård enligt LVU är tillämpligt eller inte.

2. Tidigare forskning

2.1 Historiska kategoriseringar av ungas sociala problem

Ett tema som framkommit i den tidigare forskningen är historiska kategoriseringar av tvångsvårdade pojkar och flickor. Kerstin Hamreby (2004:3ff.) studerar hur sociala problem kopplade till föreställningar om kön utgjort och utgör grunden i den svenska sociala barnvården. Studien kommer fram till att könsstereotypa mönster både historiskt och idag reproduceras i beskrivningen av flickors och pojkars sociala problematik, där flickors problem kopplas till promiskuitet och ett komplicerat förhållande till sin kropp, och pojkars problem förknippas med moraliska gränsöverskridanden och juridiska brott (Hamreby, 2004:173). Kategoriseringar av tvångsvårdade ungdomar som utgår från bilderna av den "sexuellt lösaktiga flickan" och "den kriminella pojken" är inget nytt. Tommy Lundström och Marie Sallnäs (2003:201) redogör för hur denna uppdelning har bidragit till vilka beteenden som legitimerat tvångsomhändertaganden i Sverige. Enligt en undersökning på 1940-talet utgjorde exempelvis motiveringen "sexuell vanart" endast, eller i kombination med andra beteenden, majoriteten av de grunder som gjorde att flickor blev aktualiserade för åtgärder i barnvården under den tidsepoken. För killarna var motsvarande huvudproblem stöldbrott (Lundström & Sallnäs, 2003:201). En rad andra undersökningar som studerat den sociala barnvården under slutet av 1800-talet till sent 1900-tal visar att ett par av de vanligaste orsakerna till tvångsplaceringar av flickor har utgjorts av sexuellt beteende och olydnad medan det i killarnas fall har utgjorts av kriminalitet och aggressivitet (SOU 1944:30; Sundqvist 1994).

Ett annat mönster som tydligt präglat tvångsvården är att flickor har behövt förhålla sig till snävare ramar jämfört med pojkar för att inte bli tvångsplacerade. Hamreby (2004:176) förklarar att flickors sociala problem genomgående bedömts utifrån brott mot betydligt mindre allvarliga sociala regler och gränser än pojkar (Hamreby, 2004:176). Pojkar har exempelvis inte blivit föremål för tvångsinsatser förrän de har gjort sig skyldiga till brott av kriminell eller våldsam karaktär, till skillnad från flickorna som blivit tvångsomhändertagna genom brott som bara bestått av moralisk karaktär, som exempelvis deras sexuella beteende (Hamreby, 2004:176).

Hamreby (2004:174ff.) diskuterar att dessa mönster som består i att flickor historiskt blivit tvångsvårdade på grund av mindre allvarliga gränsöverskridanden än pojkarna och ofta på grund av deras sexuella beteende har ett samband med ett par olika traditionella föreställningar om kvinnan som existerar parallellt. Den ena föreställningen handlar om synen på kvinnan som skör och vars huvudsakliga uppgift är att reproducera enligt accepterade familj- och äktenskapsnormer. Detta synsätt har gjort det nödvändigt för samhället att både skydda och kontrollera kvinnors handlingar och i synnerhet deras sexuella handlingar för att säkerställa deras goda rykte och att de uppfyller sitt syfte som god kvinna. Den andra föreställningen handlar om synen på kvinnan som mer djurisk än mannen, det vill säga att hon anses sämre på att hantera impulser och därmed farlig om hon inte tidigt kontrolleras och disciplineras av samhället (Hamreby, 2004:175).

2.2 Könsuppdelad tillämpning av 3§ LVU

Ett annat tema som framkommit i den tidigare forskningen är på vilket sätt den nuvarande tvångslagstiftningen tillämpas på olika sätt beroende på den unges kön. I inledningen av denna studie lyfte vi Schlytters (2000:101) tankar om den könsdifferentierade tolkningen och tillämpningen av rekvisitet "annat socialt nedbrytande beteende". I denna del vill vi fördjupa oss ytterligare i hennes forskning som inte bara fokuserat på rekvisitet "annat socialt nedbrytande beteende" utan på hela LVU-lagstiftningen. Schlytter (2000:110) menar nämligen att alla rekvisit i LVU 3§ kan förstås som att de består av en dubbel uppsättning rättsliga normer, som differentierar flickors och pojkars problematik från varandra. Med hjälp av en genomgång av ett flertal länsrättsdomar som slutat i LVU-placeringar under år 1994 har Schlytter (2000:110) inte bara kommit fram till sina slutsatser om "annat socialt nedbrytande beteende", utan också om hur bedömningen och tillämpningen av rekvisitet missbruk av beroendeframkallande medel skiljer sig åt mellan könen i domarna.

Studien visar på flera skillnader i användningen av missbruksrekvisitet. Det som definieras som missbruk för tjejerna, till exempel en stor konsumtion under en ledighet eller veckoslut, räknas inte som missbruk för killarna vars konsumtion först blir titulerad som det om det rör sig om längre tidsperioder eller omfattar konsumtion på vardagar. För att omfattas av missbruksbegreppet ska pojkarnas missbruk dessutom vanligtvis ha pågått under en längre tid jämfört med flickorna (Schlytter, 2000:112f). En annan skillnad som framträder i studien är på vilket sätt ungdomarnas missbruk beskrivs. För killarnas del återges deras

alkoholkonsumtion genom att peka på den faktiska konsumtionen eller i fråga om narkotika referera till tekniska bevis. För tjejernas del handlar det främst om att beskriva andra händelser runtom konsumtionen ofta kopplade till deras kroppar, som att tjejen var våldsam eller låg med flera killar, för att därmed försöka argumentera för att tjejen måste ha haft en hög konsumtion och inte kunnat kontrollera sig (Schlytter, 2000:114). I likhet med rekvisitet "annat socialt nedbrytande beteende" så utgår alltså även missbruksrekvisitet från olika rättsliga normer för könen. Flickorna visar generellt upp en mindre allvarlig problematik jämfört med killarna för att ändå bedömas på samma sätt. Bristen på konkreta bevis om missbruk hos tjejerna, som det i förarbetena till rekvisitet står att det ska finnas, där rätten istället motiverar tvångsvården med andra omständigheter är också ett ytterligare exempel på när LVU brister i rättssäkerheten i förhållande till flickor (Schlytter, 2000:113).

2.3 Könskategorisering inom tvångsvården för unga

Rådande kunskapsläge visar också hur kön har betydelse för personalens bemötande och ungdomarnas behandling inom tvångsvården (Claezon & Hilde 2005:3; Laanemets & Kristiansen 2008:104). Studierna visar bland annat att personalens förståelse av de tvångsvårdade ungdomarnas problem utgår från kön. Ett genomgående tema är att personalen på institutionerna använder sig av en psykiatrisk eller psykopatologisk diskurs när de talar om de placerade flickorna. De menar att flickorna är offer för yttre omständigheter, komplexa, inåtvända och självdestruktiva med olika typer av problem som personalen kategoriserar som tecken på psykisk ohälsa och som de anser beror på bakomliggande känslomässiga faktorer (Claezon & Hilde, 2005:39; Laanemets & Kristiansen, 2008:140). Ett annat mönster är att personalens syn på målet med flickornas vistelse är att stärka dem och ge dem psykologisk och psykiatrisk hjälp för att komma ur sin problematik som personalen verkar uppleva både är svårare och mer allvarlig än killarnas (Claezon & Hilde, 2005:21; Laanemets & Kristiansen, 2008:38).

Förståelsen av de placerade pojkarna i studierna utgår istället från uppfattningen om dem som missbrukande, aggressiva, psykiskt omogna, förövare och farliga (Claezon & Hilde 2005:39, Laanemets & Kristiansen 2008:40). I beskrivningarna av pojkarna använder sig personalen framförallt av en social diskurs som förlägger deras problem på en mindre allvarlig nivå, med en syn på killarnas problem som temporära och sociala jämfört med tjejernas psykiska. Ett genomgående mönster är att målet med killarnas placering är att de ska inse sina misstag,

välja bort sin kriminella eller våldsamma livsstil, lära sig disciplineras och veta sin plats (Claezon & Hilde, 2005:22; Laanemets & Kristiansen, 2008:38).

I sin studie identifierar dock Claezon och Hilde (2005:49) en ny kategoriseringspraktik kring tvångsvårdade killars problematik som tar sig uttryck i att de stereotypa kriminella och missbrukande killarna håller på att ersättas med en ny grupp pojkar vars problem karaktäriseras av deras psykiatriska diagnoser. Claezon och Hilde (2005:66) menar att detta leder till att den sociala diskursen som har dominerat i förståelsen av pojkars problem håller på att förskjutas till en allt mer psykopatologisk diskurs. Medan de kriminella och missbrukande killarna betraktades av personalen som "friska" ungdomar med sociala problem som bara behövde skärpa sig och lämna sitt gamla liv, så betraktas den nya gruppen som "psykiskt sjuka" på samma sätt som de självdestruktiva flickorna, som också måste få psykologisk och psykiatrisk hjälp för att komma ur sin problematik (Claezon & Hilde, 2005:19, 56).

3. Teoretiska utgångspunkter

I detta kapitel presenteras de teoretiska utgångspunkter som används i analysen av studiens material. Inledningsvis presenteras socialkonstruktivism och dess utgångspunkter, vidare kommer vi att presentera relevanta begrepp inom genusteori och diskursteori och kritisk diskursanalys som har använts i syfte att svara på studiens frågeställningar.

3.1 Socialkonstruktivism

Den här uppsatsen utgår från en socialkonstruktivistisk ansats. Vivien Burr (2003:2) förklarar att ett socialkonstruktivistiskt perspektiv innebär en kritisk inställning till befintlig kunskap och självklara sanningsanspråk, där kunskap inte ses som en objektiv spegling av verkligheten utan som resultatet av en mänsklig produkt. Därav finns det inte heller, enligt socialkonstruktivismen, någon självklar sanning, utan vad som betraktas som sanning och kunskap skapas i social interaktion (ibid). I vår uppsats har vi analyserat språket i diverse domar som kan förstås som en plats av social interaktion, där sanningsanspråk om unga som far illa både avspeglas och reproduceras.

Det socialkonstruktivistiska perspektivet innebär också att vårt sätt att förstå världen är beroende av tid, kultur och historisk kontext (Burr, 2003:3f). Tvångsångripanden från samhällets sida, som denna uppsats centrerar kring, är ett exempel på ett fenomen vars karaktär varierar både historiskt och kulturellt beroende på samhällets syn på ungdomar och vad som anses bör kategoriseras som orsaker till tvångsomhändertaganden. En annan premiss för en socialkonstruktivistisk inriktning enligt Burr (2003:5) är sambandet mellan kunskap och social handling. Detta innebär att befintlig kunskap och rådande sanningsregimer påverkar människors handlingar, då de skapar ramar för vad som är socialt önskvärt och möjligt att göra.

3.2 Genusteori

Genusteori är en benämning på olika teoribildningar inom det trans- och tvärvetenskapliga genusvetenskapliga fältet som ofta inbegriper ett problematiserande av kategorin kön och ett kritiskt synsätt på olika maktförhållanden kopplade till olika kategorier (Werner & Lundberg, 2013:23).

I detta kapitel presenteras ett par teoretiker inom genusforskningen vars begrepp vi kommer använda oss av i analysen av vårt material.

3.2.1 Genus, genussystem och genusordning

Yvonne Hirdman är en centralfigur i det genusvetenskapliga fältet. I vår studie kommer vi presentera några begrepp från hennes teori. Ett av dessa är genus som Hirdman (1988:50f) definierar som det socialt och kulturellt skapade könet, som markerar en åtskillnad mot begreppet kön, som handlar om det biologiska könet. I vår studie använder vi oss av båda begreppen, samtidigt använder vi dessa genom att utgå från betydelsen av såväl genus som kön som både ett biologiskt och ett socialt och kulturellt skapat sådant.

Hirdman (2003:60) tar upp även begreppet genussystem som hon definierar som en ordningsstruktur av könen som både verkar strukturerande och maktskapande. De strukturerande och maktskapande mekanismerna utgår från genussystemets två principer, könets isärhållande och manlig överordning. Isärhållandet är strukturerande genom att det åtskiljer kvinnor och män från varandra och skapar mening genom att hålla isär dem med olika sysslor och egenskaper som kopplas till könen (Hirdman, 2003:65f). Till detta hör ett dikotomt motsatsförhållande mellan könen, där det ena könet ska göra det som det andra könet inte ska göra. Mannen ska exempelvis vara aktiv och kvinnan ska vara passiv (Hirdman refererad till i Lundahl, 1998:93). Mannen ska dessutom vara försörjande och kvinnan ska vara omhändertagande (Hirdman, 2003:43,54f).

Den andra logiken i genussystemet är manlig överordning som verkar som maktskapande genom att mannen betraktas som normen och överordnad jämfört med kvinnan som ses som avvikande och underordnad mannen. Mannen och kvinnan definieras således utifrån varandra, där mannen representerar det positiva och kvinnan det negativa (Hirdman, 2003:59f). Den hierarkiska logiken kan därmed förklara anledningen till att kvinnligt kopplade sysslor eller egenskaper betraktas som negativt och svagt medan manligt kodade egenskaper som att exempelvis vara logisk istället för känslomässig ses som eftersträvänsvärt, positivt och normativt.

På så sätt styr isärhållandets praktik och manlig överordning relationen mellan kvinnor och män genom det Hirdman (2003:84f) kallar för genuskontrakt, vilket handlar om vilka föreställningar och sociala praktiker som kan kopplas till tankefigurerna om “man” och “kvinna”, och således vad som betraktas som manligt och kvinnligt. I vår uppsats använder vi oss av isärhållandets princip för att undersöka hur manlig överordning appliceras i beskrivningarna av pojkarna och flickorna. Genussystemet och genuskontraktet kan också ses som central i processen där flickor och pojkars sociala problem konstrueras och separeras vilket vi också undersöker i studien.

3.2.2 Performativitet

Forskaren Judith Butler är en annan centralgestalt inom genusforskningen. Butler menar att kön och könsmissiga skillnader inte är något biologiskt och naturligt, utan något som är socialt konstruerat som därmed konstant skapas och förändras. Processen där de konstruerade könen och könsskillnaderna skapas kallar Butler (2008:28f) för ett *performativt könsgörande*. Performativa handlingar benämns som de olika sätt som vi gör kön på, vilket kan innefatta allt från hur vi agerar och rör oss till vilka kläder vi har på oss. De performativa handlingarna är ofta omedvetna eftersom vi redan har lärt oss hur vi ska agera i enlighet med de föreställningar och krav som kopplas till de två könen (ibid). Kvinnor vet till exempel om att de inte ska tappa kontrollen och slåss såväl som att män vet om att de inte ska visa upp känslor genom att gråta eller vara ledsna. Om kvinnorna och männen inte lever upp till dessa krav kommer den aggressiva kvinnan uppfattas som mer maskulin och den gråtande mannen som mer feminin. De kommer dessutom granskas av sin omgivning och uppfattas som förvirrande, löjeväckande eller hotfulla (Butler refererad till i Mattsson, 2005:26). Till teorin hör också att idéerna om manligt och kvinnligt existerar i samband med en heterosexuell förståelseram. För att en person ska framstå som normal enligt den heterosexuella matrisen ska kroppen, beteendet och det sexuella begäret gå i linje med heterosexuella normer. Om den heterosexuella förståelseramen skulle upphöra skulle därmed också idéerna om manligt och kvinnligt förändras (Butler refererad till i Ambjörnsson, 2006:112f).

I denna studie använder vi oss av Butlers teori om performativitet för att analysera hur ungdomarna beskrivs i domarna relaterat till föreställningar och normer som finns om könade egenskaper och problem.

3.3 Diskursanalys som teori och metod

I vår analys om hur rekvisitet “annat socialt nedbrytande beteende” konstrueras i LVU-domar utgår vi från en kvalitativ ansats istället för en kvantitativ. Den kvalitativa metoden ger större möjligheter för forskare att undersöka hur olika fenomen förstås och konstrueras, vilket passar väl ihop med det vi är intresserade av att undersöka. Vi använder oss av diskursanalys som en kvalitativ metod. Diskursanalysen kan förstås som en paketslösning där både teori, metod och tekniker för analys är sammanlänkade (Winther Jørgensen & Philips, 2000:10). Därav presenteras både den teoretiska och metodologiska delen av diskursanalysen tillsammans.

Diskurs är ett begrepp som Winther Jørgensen och Philips (2000:7) förklarar som olika mönster vi följer när vi talar och handlar, men också använder oss av för att förstå världen. Diskursanalys är således en analys av dessa diskursiva mönster. Det diskursanalytiska fältet rymmer en mängd olika positioner och teoribildningar som har olika sätt att förstå och analysera diskurser (Börjesson & Palmblad, 2007:15f). Några av dessa är diskursteori, kritisk diskursanalys och diskurspsykologi (Winther Jørgensen & Philips, 2000:8). I vår studie använder vi oss av begrepp från både diskursteorin och den kritiska diskursanalysen. Det som är gemensamt för alla inriktningar inom diskursanalysen, vilket också präglar vår analys, är att de utgår från idén om att vårt sätt att tala på inte är en neutral avspeglning av verkligheten. Istället spelar vårt tal en aktiv roll i skapandet och förändringen av vår sociala värld (Winther Jørgensen & Philips, 2000:7f).

3.3.1 Analytiska begrepp inom diskursteorin

I vår studie har vi använt oss av ett par begrepp från den inriktning inom diskursanalysen som kallas för diskursteori. Enligt diskursteorin består diskurser av tecken som är sammankopplade och får betydelse i relation till varandra. I varje diskurs finns det dessutom nodalpunkter som kan förstås som de centrala tecken som diskurser centreras kring och kring vilka de andra tecknen får sin betydelse (Winther Jørgensen & Philips, 2000:33). De nodalpunkter vi använder i vår analys anknyter till olika teman som vi identifierat i genomgången av vårt material. Eftersom vi ville undersöka hur rekvisitet annat “socialt nedbrytande beteende” konstruerades i domarna valde vi att koppla nodalpunkterna till de beteenden som utgör grund för att bereda vård enligt rekvisitet, som exempelvis missbruk och utåtagerande beteende. För att identifiera tecken tittade vi på vilka ord som användes för att beskriva beteendet. Ett exempel är att vi använde oss av utåtagerande beteende som

nodalpunkt vilket vi såg fick betydelse genom ord som “starka känslöpåslag” och “dålig attityd” som vi tolkade som tecken. Genom att identifiera diskurser och nodalpunkter i domarna och hur dessa gavs olika betydelse genom kopplingen till olika tecken kunde vi analysera hur detta såg ut och hur det skiljde sig åt i relation till ungdomarnas kön. Med hjälp av detta så kunde vi se hur ungdomarna och rekvisitet konstruerades i domarna.

3.3.2 Agens

I denna studie har vi även använt oss av ett par begrepp från den kritiska diskursanalysen. Vi har från denna teoribildning använt oss av *aktiv* och *passiv agens* för att undersöka i vilken mån de unga tillskrivs ansvar för sina handlingar och hur detta skiljde sig åt i beskrivningarna av olika problemområden och i förhållande till pojkar respektive flickor. Inom den kritiska diskursanalysen tillhör dessa begrepp en analys av transitivitet, som syftar till att undersöka hur händelser och processer kopplas (eller inte kopplas) samman med subjekt och objekt (Winther Jörgensen & Philips, 2000:87). Syftet är att närmare undersöka om agenten tillskrivs en passiv eller aktiv roll i förhållandet till händelsen. I satsen “missbruket ger således anledning till stor oro” används till exempel en passiv form av transitivitet, där agenten utelämnas. Det tydliggörs inte vem som är ansvarig för missbruket utan satsen fokuserar istället på effekterna av händelsen, i detta fall oron. Hade satsen istället varit formulerad “han har rökt cannabis dagligen, vilket är oroande”, hade satskonstruktionen fått en annan betydelse då den missbrukande ungdomen tillskrivs en aktiv agens och kan tolkas som ansvarig för handlingarna. Genom att analysera transitiviteten i domarna har vi kunnat se på vilket sätt ungdomarna lingvistiskt görs till ansvariga respektive oansvariga för sina problem och beteenden.

4. Metod

4.1 Förförståelse

I en uppsats bör forskare reflektera över sin förförståelse. Reflexivitet är ett begrepp som handlar om vikten av att en forskare ska reflektera över sin förförståelse, sitt tillvägagångssätt och sina egna värderingar under forskningens gång. Att ha ett reflexivt förhållningssätt innebär att forskaren ska vara medveten om sin egen roll i konstruktionen av kunskap (Bryman, 2018:471). Vi som skriver uppsatsen har valt att skriva om just detta ämne eftersom vi genom utbildningen fått upp ett intresse för barn och unga som en socialt utsatt grupp och mer specifikt för tvångsvården av unga. Den ena av oss har dessutom arbetat inom HVB-hem inriktat på ungdomar med beteendeproblematik och kriminell bakgrund där ungdomarna ofta uttryckt sina tankar om hur de blir bemötta och bedömda av myndigheter vilket väckt ett ännu större intresse för att undersöka detta vidare. Med detta i åtanke så har det varit viktigt för oss att ständigt reflektera över på vilket sätt våra förkunskaper, värderingar och erfarenheter kan påverka vår studie. För att motverka att studien påverkats av oss som forskare så har vi kontinuerligt diskuterat med varandra om hur vi har tolkat materialet och haft en kritisk blick på vår egen roll i produktionen av uppsatsen.

4.2 Metodologiska överväganden

Vi påbörjade den här uppsatsen med andra frågeställningar och ett annat syfte än vad utfallet blev. Vår initiala uppsatsidé var att göra en jämförande studie av LVU 3§ domar från perioderna 1991–1993 och 2018–2020 ur ett intersektionalitetsperspektiv. Vår utgångspunkt var att vi ville undersöka hur rekvisitet “annat socialt nedbrytande beteende” har använts och utvecklats i sin tillämpning mellan de valda perioderna och hur det samspelar med kategorier som kön, klass och etnicitet. Efter att ha letat efter kammarrättsdomar slutförda under 1990-talet både i rättsdatabaser och i fysiska arkiv fick vi dock reda på att domar av den typen inte finns tillgängliga någonstans såvida man inte kan uppge målnummer eller annan information om de enskilda domarna. Vi bestämde oss därmed för att istället enbart undersöka domar som avslutats under 2000-talet.

Detta leder oss till det som skulle kunna förstås som en svaghet i vår uppsats. Det historiska perspektiv som var vår ursprungliga idé hade nämligen gjort att vår uppsats hade kunnat bidra med nya kunskaper inom ett ganska obeforskat område, nämligen hur tillämpningen av rekvisitet, som reviderades år 1990, användes i början jämfört med hur det används nu. I och med att vi blev tvungna att välja bort domarna från 1990-talet blir en svaghet med vår uppsats att vi använder oss av en typ av syfte och empiri som redan är beforskat. Genom att vi använt oss av Schlytters (2000) studie av LVU 3§ domar från 1994 i den tidigare forskningen och i analysen så har vi dock kunnat jämföra det resultatet med vårt och på så sätt haft med en jämförande dimension som kunnat fördjupa analysen.

Vår ursprungliga tanke om att vår studie skulle utgå från ett intersektionalitetsperspektiv som analyserade hur kategorierna kön, klass och etnicitet konstrueras i LVU-domar kvarstod efter valet att exkludera domarna från 1990-talet. Däremot upptäckte vi under datainsamlingen och den primära kodningen av materialet att information om bland annat ungdomarnas bakgrund, familj och födelseland var knapphändig. Detta skulle bidragit till att vi i analysen blivit tvungna att anta personernas etniska bakgrund utifrån exempelvis namn. Det hade inte bara varit svårt att dra slutsatser efter sådana spekulationer utan det hade också bidragit till en reproducering av falska antaganden och skillnadsgörande mellan olika typer av markörer. Vi valde därmed att enbart ha kvar kategorin kön och enbart applicera ett genusperspektiv på studien. Det som är en svaghet med att vi behövde överge intersektionalitetsperspektivet är att vi är medvetna om att föreställningar och normer såväl som ojämlikhet och förtryck kopplat till kön inte kan förstås utan kopplingen till andra kategorier. Om det hade varit möjligt att analysera hur fler kategorier samspelade i konstruktionen av rekvisitet hade det säkerligen bidragit med en mer komplex och intressant analys. Något som dock är nödvändigt att förhålla sig kritisk till med analyser av köns kategoriseringar är att det finns en risk att upprätthålla stereotypa föreställningar om kön. Denna studie undersöker dessutom en typ av empiri som baseras på en traditionell förståelse av kön och ett binärt könssystem vilket har bidragit till att analysen av materialet och resultaten påverkats av detta, trots att syftet med uppsatsen är att problematisera just detta.

4.3 Urval av tidigare forskning

För att hitta tidigare forskning med relevans för vårt forskningsområde har vi använt oss av databasen Lubsearch. I sökprocessen har vi varit ute efter böcker, artiklar, avhandlingar och

rapporter som berört tvångsvård av unga, lagen om vård av unga, socialpolitik och kategoriseringspraktiker inom den sociala barnvården. Vi har även varit intresserade av att ta del av forskning som inbegriper ett flertal olika aspekter och perspektiv kopplade till ämnet. Vi har använt oss av sökorden “Socialt nedbrytande beteende”, “Barnavård”, “LVU och “Diskurs”.

4.4 Urval av material

I denna studie har vi hämtat in empirin genom ett så kallat målinriktat urval. Bryman (2018:496) beskriver ett målinriktat urval som ett strategiskt sätt att välja material för att få fram relevant information med hänsyn till forskningsfrågorna. Vi hade på förhand bestämt oss för att vi var intresserade av att göra en diskursanalys av redan befintliga dokument och påbörjade därför urvalsprocessen med att fråga oss själva vilken typ av dokument som skulle analyseras i syfte att besvara våra frågeställningar. Vi beslutade oss för att använda oss av LVU-domar då vi ansåg att det var ett strategiskt lämpligt val eftersom att domarna illustrerar hur beslutsfattande myndigheter talar om ungas sociala problem. Dessa texter kan även anses avspegla hur bedömningen av den unges vårdbehov utspelar sig och vilka argument som används för att bereda den unge tvångsvård. En fördel med att använda oss av domar är även att dessa är offentliga handlingar och således lätta att begära ut. Vår initiala idé var att hämta ut LVU-domar från förvaltningsrätten då de består av både uttalanden från socialnämnden och motivering till beslut av förvaltningsrätten. För att utöka analysen ytterligare bestämde vi oss slutligen för att inhämta LVU-domar från kammarrätten istället. Vårt val av kammarrättsdomar motiveras av att samtliga rättsfall har prövats i domstol två gånger, först i förvaltningsrätten där beslutet sedan har överklagats till kammarrätten. En fördel med att använda sig av rättsfall som har prövats två gånger i rätten är att materialet kan betraktas som mer rättssäkert. Ytterligare en fördel med domar från kammarrätten ansåg vi var att det, utöver analysen av socialnämnden och förvaltningsrättens uttalanden, gav oss möjlighet att dessutom undersöka kammarrättens motivering till beslut.

4.5 Datainsamlingsmetod

Vid ett målstyrt urval poängterar Bryman (2018:497) att forskaren behöver vara medveten om vilka kriterier som ska vara uppfyllda för att kunna ta med och utesluta material. För att en dom skulle vara med i studien beslutade vi oss för att vissa specifika kriterier skulle vara

uppfyllda. Ett av dessa var att domen skulle behandla beredande av vård enligt 3§ LVU samt enligt rekvisitet “annat socialt nedbrytande beteende”. Valet av att begränsa oss till ett rekvisit motiveras av att vi velat analysera materialet mer grundligt än vad som hade varit möjligt om vi analyserat alla rekvisit inom LVU 3§. Ett annat kriterium var att domen skulle ha prövats i kammarrätten under år 2019 vilket vi valde eftersom vi var intresserade av att undersöka våra frågeställningar i ett material som är nära i tiden. För att sälla vårt urval ytterligare bestämde vi oss dessutom för att de unga som domarna berörde skulle vara mellan 13-18 år gamla, vilket motiverades av att vi främst var intresserade av att undersöka målgruppen ungdomar.

I denna studie har domar hämtats ut från rättsdatabasen Juno. I sökningen av relevanta domar i databasen bestod vår sökprocess av flera steg som anpassades efter våra förutbestämda kriterier. Det första steget innebar att anpassa vår sökning så att vi fick åtkomst till LVU §3 domar. Detta gjordes genom att skriva in “LVU 3§ beredande av vård” i sökmotorn. Därefter filterade vi sökningen till att endast omfatta sökresultat från kammarrätterna och år 2019, vilket gav oss 1951 träffar. I detta skede valde vi att sortera domarna från äldsta till nyaste.

Nästa steg i sökprocessen var att gå igenom de första 500 domarna och sälla bort de som inte uppfyllde våra kriterier. Vi uteslöt således att titta på de domar med rubriker som “omedelbart omhändertagande” och “umgängesbegränsning” eftersom de berörde domar som vi inte var intresserade av. Efter att ha skummat igenom innehållet i de 500 första domarna så var det 35 stycken som uppfyllde samtliga kriterier i fråga om dom, rekvisit och ålder. Därefter gjorde vi en noggrann genomläsning av samtliga 35 domar och valde att exkludera ytterligare 7 stycken eftersom vi upptäckte att några av domarna berörde ungdomar som inte uppfyllde våra kriterier. Detta resulterade i att vår slutgiltiga analys fick bygga på 28 stycken domar varav 12 stycken av dessa var flickdomar och 16 stycken pojksdomar. Anledningen till att det blev fler pojksdomar än flickdomar var för att av de 500 domarna vi undersökte så var det 12 stycken tjejer och 25 stycken killar som var lämpliga för vårt urval. För att få en så jämn könsfördelning som möjligt valde vi därmed att utesluta ett antal pojksdomar men valde ändå att låta pojksdomarna vara fler för att få ett representativt urval av empirin.

4.6 Material

Materialet vi har analyserat består av 28 stycken kammarrättsdomar varav alla har slutat i beredande av tvångsvård enligt rekvisitet socialt nedbrytande beteende. Medelåldern i

pojkmarnas domar var 17 och i flickornas fall 16. I pojksdomarna var den yngsta pojken 13 och den äldsta pojken 18. I flickdomarna var den yngsta flickan 14 och den äldsta flickan 18.

4.7 Metodologiskt tillvägagångssätt

Efter att vi hade valt ut vilken empiri som vi skulle använda oss av var det dags att påbörja analysarbetet. Diskursanalysen har ofta inga klara modeller eller riktlinjer för att analysera ett empiriskt material (Winther Jørgensen & Philips, 2000:121). Vi har därför valt att ta hjälp av Jens Rennstam och Wästerfors (2015:12) modell för en kvalitativ analys. Forskarna beskriver en kvalitativ analys som en process som består av tre steg: *Sortering*, *reducering* och *argumentering*. Sortering handlar om att forskaren ska "umgås" med sitt material genom att upprepade gånger läsa igenom empirin och påbörja en kodning genom att markera relevant innehåll i texten eller transkriptionen som senare kommer kunna bilda teman (Rennstam & Wästerfors, 2015:80f). I sorteringsfasen började vi med att läsa igenom domarna ett flertal gånger för att sedan påbörja en initial kodning. Kodningen bestod av att vi färgmarkerade ord, meningar och stycken som vi tyckte var relevanta och intressanta för vår studie. Vi tittade bland annat på vad som upprepades i domarna, vad som utmärkte sig och vilka gemensamma mönster och skillnader mellan könen och inom könen som fanns både i fråga om *hur* de beskrevs och *vad* som beskrevs. Utifrån detta identifierade vi preliminära diskurser. Eftersom vi valde att använda oss av diskursanalys som analysmetod, vilket innebär ett fokus på att avtäcka och dekonstruera rådande diskurser, undersökte vi härefter vilka nodalpunkter som framträdde inom de olika diskurser som vi identifierat (Winther Jørgensen & Phillips, 2000:33).

Efter sorteringen påbörjas reduceringen, vilket Rennstam och Wästerfors (2015:103f) menar handlar om att reducera det insamlade materialet. Denna del av processen handlar om att forskaren ska välja ut ett urval av de kategorier och även av det material som är mest relevant för att besvara syfte och frågeställningar. Här är det viktigt för forskaren att välja ut material som utgör en god representation av det fullständiga materialet. Reduceringsfasen i vår studie handlade om att vi valde ut de nodalpunkter som utifrån ett analytiskt perspektiv var illustrativa för de mönster som framträdde och samtidigt var mest analytiskt intressanta. I den här fasen valde vi att exkludera nodalpunkterna riskfyllda miljöer och kriminellt beteende som vi tidigare hade haft som kategorier eftersom vi ansåg att det inte fanns något som stack ut, eller utmärkte kategorierna varken inom könen eller mellan könen. I den här fasen valde vi

även ut vilka domar och citat vi ville fokusera på under varje nodalpunkt. Detta gjorde vi genom att välja ut det material som vi ansåg kunde kopplas till vårt syfte, vår teori och tidigare forskning, och det material som vi ansåg hade gemensamma mönster och skillnader kopplade till nodalpunkterna. Vi valde också att presentera vissa domar och citat som utmärkte sig och var avvikande i jämförelse med majoriteten för att diskutera skillnaderna och möjliga anledningar till det.

Det sista steget är argumentering, vilket innebär att forskaren ska argumentera för sin empiri genom att lyfta fram sitt material och sina resonemang som också ska kopplas till teori och tidigare forskning. Här ska forskaren också resonera över vad som är det självständiga bidraget på området genom att *teoretisera*, alltså skapa teori med hjälp av empirin (Rennstam & Wästerfors, 2015:137f). Det sista steget i vår analys bestod av att vi gjorde en sammanfattning av det vi hade upptäckt under respektive nodalpunkt med hjälp av återgivning och citat från domarna som vi diskuterade och problematiserade med hjälp av att koppla dem till analytiska begrepp, teorier och tidigare forskning. I vår avslutande diskussion så diskuterade vi om vad som var det självständiga bidraget med vår uppsats med hjälp av hänvisningar till vår analys och egna reflektioner.

4.8 Metodens tillförlitlighet

Lincoln och Guba (1985) har utvecklat ett antal bedömningskriterier som beskrivs av Bryman (2018:467). Begreppen *tillförlitlighet* och *äkthet* används här som två grundläggande kriterier i bedömningen av kvalitativa studier. Begreppet tillförlitlighet delas vidare upp i:

trovärdighet, överförbarhet, pålitlighet och möjlighet att styrka och konfirmera (Bryman, 2018:467). Trovärdighet handlar om att studien ska utgå från de allmänna kriterier och regler som finns om bedrivandet av forskningen, och att resultatet godkänts av berörda parter. Överförbarhet handlar om att studien ska kunna upprepas och anpassas till andra grupper, situationer och miljöer, och pålitlighet handlar om att läsarna ska kunna granska studiens metod och process på ett tydligt sätt. Slutligen handlar kriteriet möjlighet att styrka eller konfirmera om att forskaren inte ska låta personliga värderingar, teoretisk inriktning eller egen förförståelse påverka studiens tillvägagångssätt eller resultat (Bryman, 2018:470).

För att uppfylla kravet om trovärdighet har vi utgått från de forskningsetiska råden som förklaras i avsnittet om forskningsetiska överväganden (Vetenskapsrådet, 2002). För att

uppfylla kraven om pålitlighet och överförbarhet har vi strävat efter att vara så transparenta vi kunnat i återgivningen av studiens genomförande och resultat, genom att till exempel i resultatdelen presentera representativa utdrag från domarna och förklara hur vi har tolkat dessa. Transparensen förbättrar förhoppningsvis både läsarnas möjlighet att se hur studien har gått till och andra forskares möjlighet att replikera studien. Möjligheten att styrka eller konfirmera är ett kriterium som vi har haft i åtanke under hela forskningens gång, då vi kontinuerligt har diskuterat med varandra om våra utgångspunkter och försökt förhålla oss till studien på ett kritiskt sätt. Även här hjälper studiens transparens till i och med att utomstående kan följa hur vår tolkningsprocess gått till bland annat genom återgivningar och citat från domarna.

Äkthet delas upp i underkategorierna: *rättvis bild*, *ontologisk autenticitet*, *pedagogisk autenticitet*, *katalytisk autenticitet* och *taktisk autenticitet* (Bryman, 2018:470). Kriterierna handlar om studien ger en rättvis bild av den undersökta gruppens åsikter och uppfattningar, och huruvida studien bidrar till att deltagarna får en ökad förståelse för sin egen situation och hur andra i liknande situationer upplever det. Den katalytiska autenticiteten handlar om huruvida studien bidragit till att deltagarna i studien kunnat göra förändringar i sin livssituation, och slutligen handlar den taktiska autenticiteten om studien förbättrat den berörda gruppens möjligheter till förändringar i sin livssituation.

Äkthetskriteriet har varit svårt för oss att uppnå med tanke på att vår studie berör en grupp som inte får komma till tals själva utan istället blir talade *om* i det empiriska materialet. Detta kan självklart ses som en nackdel då vi inte får ta del av deras egna perspektiv. Vår förhoppning är dock att vi i uppsatsens tidigare forskning och resultat lyckats lyfta fram en rättvis bild av unga som befinner sig i tvångsvård. Vår förhoppning är också att vi bidrar till en ökad förståelse om gruppen och en ökad medvetenhet kring de bedömnings- och beslutsprocessen som leder fram till beslutet om tvångsvård. Vår studie intar också ett kritiskt perspektiv på kategoriseringspraktiker och dess konsekvenser för den sociala utsatta gruppen som tvångsvårdade ungdomar utgör. Därmed är vår förhoppning att vår uppsats ska bidra till att utmana sanningsanspråk och föreställningar som är begränsande och till skada för gruppen.

4.9 Forskningsetiska överväganden

Vetenskapsrådet (2002) listar en rad olika krav som en forskare ska förhålla sig till för att bedriva etiskt hållbar forskning. Konfidentialitetskravet är ett av dessa och handlar om att informanterna i en studie ska vara tillförsäkrade anonymitet (Vetenskapsrådet, 2002:12). Beslut i domstolar är enligt Tryckfrihetsförordning (SFS 1949:105) allmänna handlingar. Empirin som vi använt oss av är alltså möjlig att ta del av för var och en som önskar. Med anledning av domarnas känsliga karaktär, där det förekommer mycket information om mående och psykisk ohälsa, har vi dock valt att anonymisera personerna som förekommer i domarna såväl som att inte avslöja målnumren. I vår uppsats har vi även försäkrat att individerna i domarna förblir anonyma genom att koda domarna med bokstäver och inte heller avslöja andra personliga förhållanden såsom boendeort eller ort där domen avgjordes. Ytterligare ett krav är nyttjandekravet som innebär att uppgifter insamlade om enskilda personer endast får användas för forskningsändamål (Vetenskapsrådet 2002:14). För att nå detta krav så har vi enbart analyserat och använt domarna enligt studiens syfte.

Det tredje kravet är informationskravet vilket handlar om att forskaren ska informera deltagare i studien om vilka villkor och rättigheter som gäller för deras deltagande (Vetenskapsrådet 2002:8). I denna studie berörs inte informationskravet i lika stor utsträckning som de andra kraven eftersom empirin består av dokument som omfattas av offentlighetsprincipen. Vi hade kunnat kontakta personerna i domarna för att både informera och be om samtycke. Däremot gjorde vi en avvägning mellan den möjliga nyttan och skadan med att kontakta individerna och fattade därför beslutet att inte informera personerna om deras deltagande på grund av det möjliga obehaget det hade inneburit. Detta förutsätter självklart deras anonymitet i studien.

Slutligen innebär samtyckeskravet att forskaren ska inhämta uppgiftslämnarens eller undersökningdeltagarens samtycke för studiens genomförande (Vetenskapsrådet 2002:9f). Precis som med föregående krav så medför valet av en empiri som är allmänna handlingar att inte heller samtycke har behövt sökas från berörda personer i domarna.

5. Analys och resultat

I domarna utgörs socialt nedbrytande beteende av en mängd olika situationer och beteenden. I genomgången av domarna har vi analyserat socialnämndens, förvaltningsrättens och kammarrättens beskrivningar av ungdomarnas situation och vårdbehov. Vi har genom närläsning av utvalda domar identifierat två stycken diskurser: en flickdiskurs och en pojkdiskurs. Inom dessa har vi identifierat fyra nodalpunkter: sexuellt beteende, psykisk ohälsa, utåtagerande beteende och missbruk. Nedan kommer vi presentera på vilket sätt rekvisitet konstrueras och vilka genusrelaterade mönster vi identifierat inom nodalpunkterna.

5.1 Sexuellt beteende

Att normer kring flickors sexualitet har en stark koppling till gränser syns tydligt i vår empiri. Påståenden kopplade till flickornas sexualitet och sexuella praktiker nämns i nästan hälften av flickdomarna. Flickornas sexuellt kodade handlingar används dessutom ofta till att motivera eller definiera deras socialt nedbrytbara beteende. I pojkdombarna beskrivs varken pojkarnas sexualitet eller sexuella praktiker, förutom i domar som berör sexualbrott.

Sexuellt beteende kan alltså förstås som en nodalpunkt i flickdiskursen. I materialet syns två huvudsakliga sätt att beskriva flickornas sexuella beteenden. I det första beskrivs flickorna som aktiva aktörer som utfört specifika handlingar:

Av utredningen framgår att X via Internet har haft kontakt med både för henne kända och tidigare okända killar, vilka hon sedan träffat och haft sexuella relationer med [...]
(Dom X)

I detta citat framställs flickan som ett aktivt subjekt i sättet hon har agerat. Liknande konstruktioner finns i fler domar som beskriver flickors sexualitet:

[...] Y haft kontakter via sociala medier med ett stort antal män. Främst genom apparna Yubo och Snapchat. Huvuddelarna på appen har varit sexuella inviter som Y har besvarat genom att bjuda in till fortsatt kontakt på Snapchat [...] Y har bland annat skickat bilder på sig själv i underkläder.
(Dom Y)

[...] hon har haft kontakt med äldre män och har uttryckt att hon inte vill ändra sitt beteende.
(Dom Z)

Genom att flickornas tillskrivs agens i relation till sina sexuella ageranden görs de också själva ansvariga för sina sexuella handlingar. I de fall en aktiv agens används i domarna består det oftast i kontakt och/eller sexuella relationer med ett flertal män, kontakt och/eller relationer med män som är äldre, som är kända eller okända för flickorna, samt att flickorna delat bilder av sig själva i underkläder. Dessa olika typer av sexuella beteenden konstrueras vidare som negativt och skadligt i domarna genom att kopplas till tecken som ”gränslöst”, ”destruktivt” och ”risktagande”. I och med att dessa handlingar lyfts fram och får betydelse som negativa kan de förstås som att de går över gränsen för en godtagbar sexualitet hos flickorna.

Att tjejernas sexuella handlingar lyfts fram och granskas på detta sätt i domarna kan förstås med hjälp av genussystemets isärhållande och över- och underordningsschemat där mannen förväntas ha en aktiv sexualitet och görs till subjektet, medan kvinnan förväntas vara det passiva sexualobjektet (Hirdman, 2001:59f). Genom att tjejerna i domarna bryter mot detta stereotypa schema och visar upp ett sexuellt agerande där de tar egna initiativ, svarar på inviter och har flera sexpartners, tillskrivs de en sexualitet som är mer lik den aktiva mannens. De blir därmed avvikare och lyfts fram genom sina maskulint kodade performativa handlingar, vilket utgör ett hot mot den traditionella ordningen (Butler refererad till i Mattsson, 2005:26).

Det andra sättet att beskriva flickornas sexualitet på är att konstruera dem som offer i behov av skydd från mäns farliga (eller potentiellt) farliga sexualitet genom att koppla deras beteende till tecken som “oro”, ”utsatt” och ”risker”.

Nämnden har till stöd för sin talan åberopat tidningsartiklar samt artiklar från Åklagarmyndigheten och Rädda barnen till styrkande av att X kontakter på nätet kan innebära risker för sexuellt utnyttjande.
(Dom X)

[...] visar ingen insikt i att hennes beteende på sociala medier kan vara riskfyllt eller skadligt. Utifrån omfattningen av de kontakter hon haft via sociala medier är risken stor att åtminstone någon eller några av de män som hon haft kontakt

med kan ha haft avsikten att utnyttja henne och/eller köpa sex av henne. Hon utsätter sig även för risk att bilderna sprids. Dessa risker i kombination med att hon accepterar alla kontaktförsök via nätet samt att hon inte inser riskerna för övergrepp gör att hon anses befinna sig i en väldigt utsatt situation.
(Dom Q)

Även om N har uppnått åldern för sexuellt självbestämmande så har hon utsatt sig själv för allvarliga risker när hon stämt träff med okända killar och män via sociala medier. N ska naturligtvis inte belastas för de brott hon blivit utsatt för, men hennes bristande konsekvenstänk har medfört att hon har försatt sig i situationer där hon råkat mycket illa ut.
(Dom N)

Det som är intressant med konstruktionen av flickorna som offer är beskrivningarna om flickorna som å ena sidan är självständiga och sexuellt aktiva med ett eget ansvar för sig själva och sina handlingar, och å andra sidan beskrivningarna om att de inte verkar förstå sina handlingar och behöver skydd. I alla citat och i synnerhet det första är det tydligt att rättens konkreta bevis på faktiska omständigheter ersätts av spekulationer om risker. Genom att kammarrätten skriver *även om* så görs tjejen i det sista citatet till en mer passiv aktör, där hennes sexuella självbestämmande tonas ned till förmån för rättens oro.

Det som också synliggörs genom citaten är att flickorna till viss del görs ansvariga även för männens handlingar, genom att de accepterar kontaktförsök från dessa eller genom ett vacklande konsekvenstänk. Flickorna görs alltså till aktiva aktörer och passiva offer på samma gång. De tillskrivs agens som tas ifrån dem eftersom de inte förstår bättre, genom att motivera skyddet med hjälp av hennes aktörskap. Detta motsägelsefulla förhållningssätt gentemot flickornas sexualitet kan förstås mot bakgrund av samhällets traditionella vilja att skydda kvinnor för deras skörhet, samtidigt som det funnits en kontrollfunktion av kvinnor som ansetts vara impulsiva och djuriska och därmed behövt kontrolleras både för sin egen och för andras skull (Hamreby, 2004:174f).

När sexuellt beteende nämns i killarnas domar är det då de har begått sexualbrott. Kring nodalpunkten sexuellt beteende i pojkdombarna centreras alltså tecken som ”brott” och ”misstanke”. Anledningen till detta kan ligga i det Hamreby (2004:176) skriver om att killar traditionellt sett inte blivit föremål för tvångsvård förrän de gjort något kriminellt jämfört med tjejer som har fått tvångsinsatser när de begått moraliska brott, som att ha en felaktig

sexualitet. Killarnas sexuella aktörskap betraktas till skillnad från tjejerna alltså inte som skadligt, så länge det inte är brottsligt.

Han har genom åren misstänkts för ett flertal brott, såsom misshandel, sexuella trakasserier och stöld.

(Dom W)

[...] dömdes han för misshandel som begåtts i maj samma år. Två dagar senare, inkom en anmälan från polisen om misstänkt våldtäkt.

(Dom B)

När sexualbrotten nämns läggs det heller ingen större vikt vid det, utan de radas upp som en del av de resterande brotten. På så vis särskiljs inte sexualbrotten från brott som stöld eller misshandel. Killarnas sexualitet och icke-brottsliga sexuella handlingar beskrivs inte i någon dom. I och med att detta inte nämns och som osynliggörs i domarna konstrueras mannen och mannens sexualitet som normativ, naturlig och normal i enlighet med mannens överordning (Hirdman, 2001:59). Killarna har alltså ett större utrymme att agera ut sin sexualitet på. Detta jämfört med tjejerna i domarna som i enlighet med tidigare forskning (Hamreby, 2004; Lundström & Sallnäs, 2003) har ett mindre utrymme att förhålla sig till för att upprätthålla en god och normativ sexualitet. Tjejernas normbrytande sexuella handlingar i domarna är därmed av en helt annan (mindre allvarlig) karaktär än killarnas. I flickdomarna består en godtagbar sexualitet av att flickorna inte har flera sexpartners eller skickar bilder på sig själva i underkläder. I killarnas fall består en god sexualitet av allt som inte är brottsligt. I likhet med tidigare studier (Lundström & Sallnäs 2003; Schlytter 2000; Hamreby 2004) som betonat den historiska traditionen av att fokusera på flickors kropp och sexualitet i tvångsingripanden, bedöms och granskas alltså fortfarande sexualitet i förhållande till flickors (men inte pojkars) behov av tvångsvård.

5.2 Psykisk ohälsa

Psykisk ohälsa är ett återkommande tema i flickdomarna som nämns i nästan alla domar. Ibland beskrivs tjejernas psykiska ohälsa som en del av bakgrundsinformation om dem. Ibland används det för att motivera deras tvångsvård. I detta framstår psykisk ohälsa som ytterligare en nodalpunkt i domarna om flickornas tvångsvård. I pojksdomarna är psykisk ohälsa ett mer ovanligt ämne som tas upp i betydligt färre domar. Däremot diskuteras problem kopplade till neuropsykiatriska diagnoser i åtta av pojksdomarna jämfört med två av flickdomarna.

När tjejernas psykiska ohälsa beskrivs som en del av bakgrundsinformationen om dem kretsar tecken som "sårbar", "självska debeteende", "depressivitet", "sömnsvårigheter" och "viktproblematik" runt nodalpunkten psykisk ohälsa. Precis som i Schlytters (2000:114) studie kopplas socialt nedbrytande beteende i flickdomarna till inåtvänd psykisk problematik såsom depression och nedstämdhet. Det kopplas också till kroppen; måendets negativa konsekvenser på flickornas kroppar i form av bland annat självskada och självmordsförsök är något som är återkommande i materialet:

I dagsläget uppvisar även J symptom i form av depressivitet, nedstämdhet, sömn- och viktproblematik.

(Dom J)

[...] har under många år lidit av ett dåligt mående som har gått i skov. I svåra perioder av depression och när hon mått som sämst har hon självskadat eller försökt att ta sitt eget liv.

(Dom K)

E har utvecklat ett självska debeteende och har försökt ta sitt liv.

(Dom E)

Att använda sig av flickornas psykiska problematik för att motivera varför flickorna bör omhändertas är mest förekommande i domarna där flickornas socialt nedbrytande beteende bland annat baseras på deras sexuella riskbeteende. I dessa domar används den psykiska ohälsan för att ytterligare motivera nödvändigheten att flickorna ska få tvångsvård. I detta konstrueras tvångsvården inte bara som något nödvändigt för att skydda dem från sig själva, utan också för att skydda dem från andra. Här dyker återigen samhällets kontrollfunktion upp på samma sätt som när det gäller flickornas sexuella beteende genom att hänvisa till flickornas risker att bli utsatta:

[...] de uppgifter som finns kring Zs beteende, i synnerhet att hon kontaktar äldre män[...] Hennes beteende i kombination med hennes psykiskt dåliga mående innebär enligt förvaltningsrättens mening en påtaglig risk för att hennes hälsa och utveckling kan ta skada.

(Dom Z)

Sammantaget bedömer förvaltningsrätten att Y har ett sexuellt riskbeteende som kan ses som socialt nedbrytande [...] I svåra perioder av depression och när hon mått som sämst har hon självskadat eller försökt att ta sitt eget liv [...] hennes mående bidrar till att hon riskerar att bli utsatt för risker.

(Dom Y)

I killarnas domar framträder olika sätt att tala om psykiska ohälsa. Ett sätt är att kort beskriva händelser då killarna uttryckt hot om att skada sig eller har skadat sig själva. I de fallen ges nodalpunkten psykisk ohälsa mening genom betoning av tecken som “destruktivt agerande” och “aggressivt uppträdande”. I dessa domar nämns inte begrepp såsom psykisk ohälsa, självmordsförsök eller självskadebeteende även när pojkarna utfört handlingar som hade kunnat klassas som det. Killarnas skadliga beteende mot sig själva i form av självskada eller självmordsförsök beskrivs istället som en del av deras utåtagerande beteende. Det särskiljs inte från deras våldsamma beteende mot andra. Pojkarna som skadar sig själva positioneras som aktiva aktörer för detta beteende på samma sätt som de gör under nodalpunkten utåtagerande beteende.

Under tiden i [...] har L visat aggressivt och utåtagerande beteende. Han har hotat personalen på HVB-boendet vid ett stort antal tillfällen och [...] har även försökt skada sig själv vid flera tillfällen, bl.a. genom att kasta sig framför en bil och skära sig själv med glasskärvor.
(Dom L)

[...] har hotat personalen på HVB-boendet [...] han har även hotat att skada sig själv [...] det rör sig om många incidenter på kort tid och att C har uppvisat ett utåtagerande och aggressivt beteende.
(Dom C)

Den bristande uppmärksamheten vid psykisk ohälsa, som synliggörs i citaten, visar hur killarnas självskadebeteenden inte kopplas samman med psykisk ohälsa. Istället ses det som en del av deras utåtagerande beteende. Detta kan förstås mot bakgrunden att killar i tvåångsvården tenderar att kategoriseras som aggressiva och farliga med problematik som kopplas till utåtriktade beteenden (jfr Claezon & Hilde 2005:39; Laanemets & Kristiansen 2008:40). Därmed beskrivs inte heller killarnas vårdbehov kopplat till deras psykiska hälsa.

Ett annat sätt att prata om psykisk ohälsa i pojkdorna är när beskrivningarna av pojkarnas problematik centreras kring tecken som relaterar till kroppen, såsom “självskadebeteende”. Även om dessa pojkar också beskrivs ha gjort sig skyldiga till brott eller uppvisat ett utåtagerande beteende, lyfts deras psykiska ohälsa fram i domarna och hjälper till att beskriva och motivera deras socialt nedbrytbara beteende. Det kan låta så här:

[...] uppväxten har präglats av våld, missbruk, psykisk ohälsa [...] därutöver har framkommit uppgifter om att S är trött, apatisk och i viss mån likgiltig över sin situation. Det har förekommit att han inte har velat äta på flera dagar.

(Dom S)

F har haft ett självskadebeteende sedan elvaårsåldern. Självskadebeteendet är en del av hans socialt nedbrytande beteende.

(Dom F)

[...] har fått uppleva flera tragedier i sitt liv som har påverkat honom i stor utsträckning.

(Dom A)

[...] han är i behov av såväl psykisk som fysisk stöttning.

(Dom I)

I likhet med de tvångsvårdade flickorna, vars problem i stor utsträckning centreras kring psykiska problem och olika typer av bakgrundsfaktorer som lyfts fram som orsak till deras mående (Claezon & Hilte 2005:40; Laanemets & Kristiansen 2008:39), fokuseras kroppslighet och inåtvända problem i beskrivningen av dessa pojkar. Parallellt ges beskrivningar, där de framställs som personer som fallit offer för yttre omständigheter. I detta görs framställningarna om dessa pojkar med feminint laddade och passiva genusmarkörer (Butler refererad till i Mattsson, 2005:26). Till skillnad från den föregående gruppen diskuteras också deras behov av vård och stöd kopplat till deras psykiska ohälsa.

Ett annat sätt att tala om pojkarna under denna nodalpunkt hittas i domarna där killarna lider av neuropsykiatriska diagnoser. Till skillnad från den första gruppen av killar, där psykisk ohälsa kopplas samman med ett aggressivt beteende, sammanlänkas dessa killars problem med våld eller missbruk till tecken som "diagnoser". De diagnoser som inte benämns vid namn i det första citatet är Uppmärksamhetsstörning och ADHD samt i det sista citatet ADHD.

R är misstänkt för mycket allvarlig våldsbrottslighet [...] R uppfyller diagnoskriterierna för två neuropsykiatriska diagnoser [...] kammarrätten anser att hans diagnoser inte ensamma kan förklara hans beteende.

(Dom R)

O har ett aktivt missbruk av narkotika. Han har även diagnostiserats med ADHD och Autism. Kammarrätten anser inte att missbruket, oaktat om det är ett symptom på hans diagnoser eller inte, hindrar att LVU tillämpas.

(Dom O)

Av utredningen framgår vidare att V har ett utåtagerande och aggressivt beteende [...] V destruktiva agerande skulle visserligen kunna betraktas som ett symptom på en diagnos men behöver inte vara det.
(Dom V)

Det genomgående mönstret hos denna grupp är att diagnoserna används för att styrka pojkarnas problematik med våld eller missbruk genom att beskriva deras beteenden, konstatera deras diagnoser i samband med detta och därefter diskutera huruvida deras beteenden enbart kan ses symptom på deras diagnoser eller inte. Killarnas diagnoser och behov kopplade till dessa beskrivs inte mer ingående utan fokuset, precis som med den första gruppen killarna, ligger på deras destruktiva beteende.

I likhet med det Claezon och Hilde (2005:19) skriver om ett skifte i synen på pojkar i tvångsvården som tidigare haft problem kopplade till kriminalitet och missbruk till pojkar vars huvudproblem numera är deras diagnoser, så diskuteras även diagnoser i beskrivningarna av pojkarna i dessa domar. En skillnad jämfört med Claezon och Hildes (2005:56) slutsats om de diagnosticerade pojkarna i tvångsvården som de menar talas om med en psykopatologisk diskurs, är att talet om pojkarna i domarna snarare liknar den sociala diskursen. Fokus ligger inte på psykologiska faktorer eller den stöttning killarna kan vara i behov av på grund av deras psykiatriska diagnoser, utan betoningen ligger i enlighet med den sociala diskursen på problem som ligger utanför det inre: deras aggressivitet, missbruk och behov av disciplin.

Det finns alltså tydliga skillnader i hur psykisk ohälsa diskuteras i pojkdombarna. Gruppen pojkar vars psykiska ohälsa består av diagnoser som ADHD, UNS och autism, blir i jämförelse med den föregående gruppen killar som visar upp psykisk ohälsa i form av inåtvända problem såsom depression och självskadebeteende, inte alls lika psykologiserad. De diagnosticerade pojkarnas vårdbehov kopplade till sin psykiska ohälsa diskuteras inte heller till skillnad från den föregående gruppen. När pojkarna visar upp problematik som går i linje med feminint kodade beteenden så får de alltså vara passiva aktörer och offer för sitt mående. Pojkarna som däremot demonstrerar en annan typ av psykisk ohälsa kategoriseras däremot som aktiva aktörer, som har sig själva att skylla för sitt beteende.

I pojkarnas fall verkar det därmed som om pojkdiskursen kopplad till nodalpunkten psykisk ohälsa håller på att luckras upp där tvångsplacerade killar inte bara behöver förstås som farliga och våldsbenägna utan också som komplexa och självdestruktiva. Å andra sidan är detta beroende av att de visar upp en specifik typ av mående och psykisk ohälsa.

5.3 Utåtagerande beteende

Utåtagerande beteende framträder som ytterligare en nodalpunkt i domarnas beskrivningar av "annat socialt nedbrytande beteende". Utåtagerande beteende används för att beskriva hur ungdomarnas normbrytande beteende yttrar sig i form av aggressivitet, hot och våld. Sättet beskrivningarna görs på och förklaringen till den unges beteende i vår empiri skiljer sig åt baserat på vilket kön den unge har. I flickornas domar nämns deras utåtagerande i nästan av hälften av domarna, det utåtagerande beteendet utgörs då av att flickorna har svårt att hantera gränssättning, har bristande impuls kontroll eller svårt att kontrollera sina känslor och ofta hamnar i konflikter. Det poängteras även i ett flertal domar att flickorna behöver stöd med att bryta det utåtagerande beteendet då det håller på att eskalera och att flickorna till följd av beteendet riskerar att skada sig själva eller utsättas för fara. Det som är intressant med flickornas domar är att deras utåtagerande beteende tenderar att kopplas ihop med psykisk ohälsa och deras mående. I flickornas domar är nodalpunkten utåtagerande beteende centrerat av tecken som "starka känslöpåslag", "utbrott", "mående", "uppträdande", detta synliggörs i följande citat:

[...] det har inte framkommit att hennes beteende i huvudsak kan anses utgöra symptom på hennes psykiska ohälsa. Hennes psykiska ohälsa gör henne emellertid extra sårbar.

(Dom B)

H är mycket utåtagerande och får kraftiga aggressionsutbrott [...] enligt kammarrätten är det utrett att Hs neuropsykiatriska diagnoser kan förklara delar av hennes beteende.

(Dom H)

[...] detta eftersom hon får kraftfulla och aggressiva utbrott som hon inte kan kontrollera.

(Dom U)

Det blir i dessa uttalanden tydligt hur flickornas beteende psykologiseras och att förklaringen till deras agerande utgörs av bakomliggande känslomässiga faktorer (Claezon & Hilde 2005:40; Laanemets & Kristiansen 2008:39). I beskrivningarna av flickornas utåtagerande beteende betonas att det inte går att konstatera att det är hennes psykiska ohälsa som orsakar hennes beteende, dock att det gör henne extra sårbar. Det beskrivs också i en annan dom att en flickas psykiska ohälsa bidrar till att hon tappar kontrollen. Användandet av termen "utbrott", som metaforiskt för tankarna till en vulkan som okontrollerat sprutar lava, förstärker dessa kategoriseringar. Genom att flickans utåtagerande beteende beskrivs som något hon inte kan

styra över eller kontrollera tillskrivs hon en passiv agens för sina handlingar. I beskrivningarna av flickornas beteende fokuserar talet om flickan på att hon riskerar att skada sig själv till följd av hennes oförmåga att hantera sina känslor. Även om flickorna alltså visar upp ett beteende som kan tolkas som hotfullt och farligt så fokuserar ändå talet på deras känslor och mående, vilket går i linje med feminint kodade genusmarkörer (Butler, 2008:28f).

I majoriteten av pojkdomarna utgör ofta deras utåtagerande beteende en del av deras socialt nedbrytande beteende. Detta består oftast av att pojkarna är dömda för våldsbrott eller att pojkarna ofta hamnar i konflikter och/eller slagsmål. I pojkarnas domar får samma nodalpunkt mening genom tecken som ”skrämmande”, ”antisocialt”, ”trakasserande”, ”systematiskt”, ”destruktivt”, något som syns i följande citat:

Han har systematiskt uppträtt på ett hotfullt, aggressivt och skrämmande sätt.
(Dom M)

Han har uppvisat ett eskalerande antisocialt beteende den senaste tiden då han har haft svårt att följa avdelningens regler och rutiner, hotat personal och försökt att attackera en anställd.
(Dom G)

[...] även i att han har ett utåtagerande beteende. Han har exempelvis slagit sönder inredning i ett tidigare jourhem. Han glorifierar vidare våld och rättfärdigar brottsliga handlingar [...] och är vidare likgiltig inför vilka konsekvenser hans handlande har för andra människor.
(Dom P)

Pojkarna, till skillnad från flickorna, tillskrivs en aktiv agens för sina handlingar genom att rätten och nämndens uttalanden poängterar att ”han har systematiskt”, ”han har uppvisat”, ”han glorifierar”. Däremot uteblir ytterligare beskrivningar eller förklaringar av deras våldsamma beteende. Detta kan förklaras med att deras utåtagerande handlingar går i linje med normativa maskulint kodade beteenden (Butler, 2008:28f). I domarna synliggörs det även att det finns ett fokus på hur pojkarnas handlingar utgör en fara för omgivningen snarare än att de skulle utgöra en fara för sig själva.

Sammanfattningsvis går det i analysen av nodalpunkten utåtagerande beteende att utläsa ett tydligt upprätthållande av könskodade egenskaper som leder till att beskrivningen av den unges beteende skiljer sig beroende på om det är en flicka eller pojke domen handlar om.

Flickornas utåtagerande beteende klassas även som socialt nedbrytande i ett tidigare skede än pojkarna vars aggressiva beteende först blir socialt nedbrytande när det är brottsligt eller är av en annan mer allvarlig karaktär.

5.4 Missbruk

Ett mönster vi tidigt kunde identifiera i genomgången av vår empiri är att ungdomens missbruk nämns i beskrivningarna av den unges socialt nedbrytande beteende. Trots att den unge bedöms vara i behov av tvångsvård på grund av rekvisitet "annat socialt nedbrytande beteende" nämns missbruk i samband med hur den unges socialt nedbrytande beteende utspelar sig. Vi kommer därför i denna del analysera missbruk som nodalpunkt för att beskriva vilka tecken som organiseras kring missbruk och hur de förknippas med rekvisitet.

Missbruk anses allvarligt för både pojkar och flickor men sättet missbruket och dess eventuella konsekvenser beskrivs på skiljer sig åt i domarna beroende på om det är en flicka eller pojke som anses ha ett vårdbehov. I majoriteten av pojkdomarna i vår empiri nämns missbruk. Ett återkommande mönster i dessa domar är att rätten kartlägger missbruket och lägger fram olika bevis där pojkarna positioneras som aktiva aktörer. Nodalpunkten centreras därmed av tecken som "aktivt", "regelbundet bruk", "fortgående missbruk" och "abstinens". Det nämns inte heller någon förklaring till bruket utan det räcker med att konstatera deras bruk för att motivera tvångsvården. Detta synliggörs i följande citat:

F har även berättat att han det senaste året har brukat THC och provat tabletter som innehåller amfetamin.

(Dom F)

S har lämnat urinprov som visar att han har ett dagligt bruk av cannabis och att han även tagit flera andra droger.

(Dom S)

I har använt droger sedan han var 14 år. Han har ett missbruk och har till följd av det bl.a. fått en drogutlöst psykos.

(Dom I)

Hos flickorna nämns missbruk i hälften av domarna. Det som skiljer sig åt när det gäller flickornas bruk av droger och alkohol är att dokumentationen av flickornas bruk inte nämns i lika stor utsträckning som hos pojkarna. De tecken som centreras kring flickornas eventuella missbruk är istället "risk", "oro" och "fara". I flickornas domar tenderar även fokus läggas på

att beskriva att det är oroväckande att flickan eventuellt använt droger, även om de inte har ett konstaterat missbruk. Detta syns när man analyserar följande citat:

Även om utredningen inte ger stöd för att U numera skulle ha någon form av missbruk [...] ger förevarande omständigheter anledning till stor oro.
(Dom U)

H har medgett att hon tagit droger men har anfört att det inte varit i sådan omfattning att det är ett missbruk. Förvaltningsrätten konstaterar att H vid den muntliga förhandlingen visat en bagatelliserande attityd till droganvändning, vilket med hänsyn till hennes ålder är mycket oroväckande.
(Dom H)

Det finns ingen ytterligare dokumentation till stöd för att T använt droger vare sig före eller efter augusti 2018. Det har inte påvisats att T har använt droger annat än vid enstaka tillfällen.
(Dom T)

Genom att rätten och nämnden tenderar att fokusera på att dokumentera och bevisa pojkarnas aktiva missbruk och istället fokuserar till större del på den oro som finns för att flickor ska utveckla ett missbruk, bedöms ett mindre allvarligt missbruk hos flickorna vara av en större allvarlighetsgrad än hos pojkarna. I likhet med det Schlytter (2000:111) skriver om att det finns en högre tolerans för pojkar att bruka alkohol och droger inom tillämpningen av LVU, så visar även vår analys att det drogbruk som kategoriseras som socialt nedbrytande hos pojkar är när de har ett aktivt missbruk jämfört hos flickorna där det blir skadligt i ett mycket tidigare skede.

Ytterligare ett mönster vi uppmärksammat i analysen av nodalpunkten missbruk är att beskrivningarna av flickans bruk av droger och alkohol tenderar att förknippas med flickans sexuella handlingar:

[...] även en sådan droganvändning medför dock, i kombination med nämnda kontakter, att hon försätter sig i en än mer riskfylld situation.
(Dom X)

Droganvändningen i kombination med hennes riskbeteende medför en förhöjd risk och gör att hon får anses vara extra utsatt.
(Dom Y)

I citaten ovan beskrivs hur flickans sexuella riskbeteende och sexuella kontakter i kombination med droganvändningen gör att hon blir "extra utsatt" och att "hon försätter sig i en mer riskfylld situation". Likt resultatet i Schlytters (2000:114) forskning sammanlänkas även här flickornas missbruk till yttre omständigheter kopplade till kropp och sexualitet. Till skillnad från Schlytters studie där flickornas riskfyllda sexuella agerande däremot användes i domarna för att bevisa att flickorna tappat kontrollen över sig själva och sitt missbruk, så används sexualiteten här för att motivera flickornas extra sårbarhet i förhållande till att antingen utveckla eller ha ett missbruk. Detta används också för att ersätta bristen på bevis för flickornas missbruk. I citaten synliggörs även hur flickorna positioneras som passiva aktörer för sina handlingar och hur fokus, likt vid nodalpunkten sexuellt beteende, ligger på att skydda flickorna genom att peka på deras utsatthet.

6. Avslutande diskussion

Vårt syfte med denna uppsats har varit att undersöka hur ungdomar skildras i LVU-domar enligt rekvisitet "annat socialt nedbrytande beteende" med fokus på vilka genusrelaterade mönster som finns och vilka konsekvenser det leder till för synen på vårdbehov kopplat till kön. Utifrån syftet har vi velat svara på frågeställningarna om hur rekvisitet konstrueras i förhållande till kön, vilka sociala problem som lyfts fram respektive osynliggörs genom dessa kategoriseringar och vilka implikationer det leder till för synen på tjejer respektive killars vårdbehov.

I besvarandet av våra frågeställningar har vi kommit fram till att sexualitet är något som fortfarande bedöms och konstrueras rekvisitet i förhållande till flickor men inte pojkar, vilket stämmer överens med det resultat som Schlytter (2000:111) kom fram till i sin studie av domar från 1994. Flickors sexualitet och sexuella handlingar kan utifrån att de lyfts fram i majoriteten av flickdomarna också förstås som att det var ett centralt socialt problem i förhållande till tvångsplacerade flickor. Sexualiteten motiverade både behovet av vård för det sexuella beteendet i sig självt, såväl som för missbruk och psykisk ohälsa. Flickornas kontakt eller sexuella relationer med män användes ofta i domarna för att motivera tvångsvården med hänvisning till att de genom sitt riskfyllda beteende var extra utsatta för att bli sexuellt utnyttjade, vilket de själva inte verkade förstå. Flickornas sexuella beteende användes också för att betona den förhöjda risken detta innebar i kombination med deras droganvändning eller psykiska ohälsa. Som en konsekvens av detta föranleddes flickornas vårdbehov med att de behövde skyddas från sig själva och från en omgivning som de själva inte förstod utgjorde en fara för dem.

Ett annat socialt problem som dominerade i förståelsen av flickornas problematik var psykisk ohälsa som dels användes för att definiera deras socialt nedbrytande beteende i form av exempelvis depression och självskada, och dels för att beskriva flickornas vars huvudsakliga problematik bottnade i utåtagerande beteende, sexuellt beteende eller missbruk. Vår analys visade flera exempel på att flickornas aggressivitet, sexuella beteende eller missbruk förklarades med hänvisningar till att flickan led av psykisk ohälsa eller på olika sätt hade mått dåligt vid tidpunkten. Att flickornas beteende tenderade att psykologiseras i domarna knyter även an till den tidigare forskningen som konstaterat betoningen av kropp, psykologiska faktorer och psykisk ohälsa i förståelsen av tvångsvårdade flickor (Claezon & Hilte, 2005;

Laanemets & Kristiansen, 2008). Ett återkommande tema i rättens och nämndens beskrivningar var dessutom att psykisk ohälsa användes för att understryka att flickorna inte kunde anses kapabla att hantera sina känslor eller handlingar, vilket i sin tur ledde till att de både utsatte sig själva för skada men också löpte risk att skadas av andra på grund av deras skörhet. Detta ledde till att flickornas vårdbehov också kretsade kring en önskan av att skydda flickorna från sig själva och genom det också från omgivningen.

I pojkdomarna var kriminalitet ett av de dominerande sociala problemen i förståelsen av pojkarnas problematik och tillämpningen av rekvisitet. Majoriteten av pojkarna som förekom i domarna hade gjort sig skyldiga till brott eller misstanke om brott. Pojkarna som hade ett missbruk hade brukat olagliga droger, pojkarna som var utåtagerande hade ofta gjort sig skyldiga till våldsbrott och om sexuella handlingar nämndes i pojkdomarna så var det fråga om sexualbrott. Icke-brottslig problematik osynliggjordes därmed i pojkdomarna, till skillnad från flickorna vars socialt nedbrytbara beteende nästan fullständigt utgjordes av denna typ av problematik. Det fanns alltså en tydlig könsskillnad i konstruktionen av rekvisitet som inbegrep att pojkarna inte ansågs ha ett socialt nedbrytande beteende förrän deras handlingar bestod av en väldigt allvarlig och oftast brottslig karaktär jämfört med flickorna som ansågs ha ett socialt nedbrytande beteende redan vid handlingar av betydligt mindre allvarlig karaktär. Detta ledde även till ett mönster som kunde urskiljas i rättens och nämndens uttalanden om att flickornas behov av tvångsvård fokuserade på preventiva insatser, som att exempelvis bryta ett potentiellt missbruk när de hade testat droger vid något enstaka tillfälle, medan pojkarnas behov fokuserade på åtgärdande insatser, som till exempel att hjälpa pojkarna komma ur ett långvarigt drogmissbruk.

Ett annat socialt problem som var ett genomgående tema i pojkdomarna var utåtagerande beteende som lyftes fram i majoriteten av domarna och användes för att både motivera och definiera deras avvikande handlingar eller beteende. Fokuset på aggressivitet hos killarna resulterade i att ett ytterligare vårdbehov för pojkarna bestod av att ge dessa tvångsvård för att skydda andra från deras handlingar. I likhet med det som tidigare studier (Hamreby, 2004; Laanemets & Kristiansen, 2008) belyst angående synen på tvångsvårdade killar som farliga och aggressiva, konstruerades även killarna i våra domar ofta som skrämmande och samhällsfarliga. I vår analys har vi dock identifierat en grupp killar som utmanar denna kategorisering i form av de killar vars sociala problematik främst centrerades kring deras psykiska ohälsa i form av självskada och depression. Vårdbehoven som beskrivs i dessa domar kretsade istället likt flickorna kring behovet av att skydda pojkarna från sig själva.

Sammanfattningsvis har vi i vårt material identifierat att det finns ett upprätthållande av könsstereotypa kategoriseringar i tillämpningen av rekvisitet "annat socialt nedbrytande beteende". När förståelsen av sociala problem styrs av könskategoriseringar kan detta leda till att ungdomars verkliga problematik osynliggörs, vilket dels kan bidra till att deras vårdbehov förbises och dels påverka vilka grupper som egentligen har beteenden som inte bör legitimera tvångsvård i lagens mening ändå blir tvångsomhändertagna. I vår studie har vi kommit fram till att flickor är den grupp som löper störst risk att bli föremål för godtyckliga tolkningar av rekvisitet. Detta grundar sig bland annat i att flickornas normbrytande beteende ofta utgörs av grunder eller omständigheter som inte finns med i förarbetena. Något som också är värt att ta upp är att sexualitet fortfarande lyfts fram för att legitimera tvångsvård hos flickor. Även om det förflutit 26 år sedan Schlytters (2000) studie av domar slutförda år 1994, och medvetenheten kring kvinnors rätt till sin kropp och sexualitet har uppmärksamrats alltmer, så verkar tillämpningen av LVU inte hunnit ikapp. Hur och varför avgör rätten fortfarande vilka sexuella handlingar som är godtagbara respektive destruktiva för flickor när det inte finns något lagutrymme kring dessa beteenden utöver prostitution eller vistelse på sexklubb? Vilka konsekvenser leder detta till? Att icke-brottsliga sexuella handlingar fortfarande granskas och ses som ett socialt problem hos tjejer men inte killar är oroväckande och viktigt att vara medveten om.

I pojkarnas fall har vi i vårt material stött på beskrivningar av pojkar som utmanar traditionella föreställningar vilket kan peka på att förståelsen av pojkars problem sakta men säkert håller på att bli mer komplex och könsneutral. Detta anser vi kan tyda på en positiv utveckling i förståelsen av tvångsvårdade killar, när bedömningar utgår från problembeteenden kopplade till individen och inte till kön, vilket kan resultera i att dessa får den vård de faktiskt behöver. För framtida forskning hade det varit intressant att se ett större fokus på hur tillämpningen av LVU ser ut idag, vilka grunder som används och hur fördelningen ser ut kopplat till kategorier som kön, klass och etnicitet. Det hade också varit intressant med vidare forskning om rättssäkerheten i tvångsvårdslagstiftningen om unga.

Referenslista

Andersson, Christina (1996). Om struliga flickor: beteende och bemötande. I: Armelius, Bengt-Åke (red.) *Vård av ungdomar med sociala problem: en forskningsöversikt*. Stockholm: Liber utbildning

Ambjörnsson, Fanny (2016). *Vad är queer?*. Stockholm: Natur & kultur.

Bryman, Alan (2018). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber.

Burr, Vivien (2003). *Social constructionism*. London: Routledge.

Butler, Judith (2007). *Genustrubbel: feminism och identitetens subversion*. Göteborg: Daidalos.

Börjesson, Mats & Palmblad, Eva (2007). Introduktion. I: Mats Börjesson & Eva Palmblad (red.) *Diskursanalys i praktiken*. Stockholm: Liber.

Hamreby, Kerstin (2004). *Flickor och pojkar i den sociala barnvården: föreställningar om kön och sociala problem under 1900-talet*. Diss. Umeå : Umeå universitet, 2005.

Hilte, Mats & Claezon, Ingrid (2005). *Flickor och pojkar på institution: ett könsperspektiv på vården av ungdomar*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna barnhuset.

Hirdman, Yvonne (1988). *Genussystemet: teoretiska funderingar kring kvinnors sociala underordning*. Uppsala: Maktutredningen.

Hirdman, Yvonne (2003). *Genus: om det stabila föränderliga former*. Malmö: Liber.

Laanemets, Leili & Kristiansen, Arne (2008). *Kön och behandling inom tvångsvård: en studie av hur vården organiseras med avseende på genus*. Stockholm: Statens institutionsstyrelse (SiS).

Lundahl, Pia (1998). *Lesbisk identitet*. Stockholm: Carlsson.

- Lundström, Tommy & Sallnäs, Marie (2003). Klass, kön och etnicitet i den sociala barnvården. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 10 (2-3): 193-213.
- Mattsson, Tina (2005). *I viljan att göra det normala: en kritisk studie av genusperspektivet i missbrukarvården*. Diss. Lund : Lunds universitet, 2005.
- Prop 1989/90:28. *Om vård i vissa fall av barn och ungdomar*.
- Rennstam, Jens & Wästerfors, David (2015). *Från stoff till studie: om analysarbete i kvalitativ forskning*. Lund: Studentlitteratur.
- Schiratzki, Johanna (2019). *Barnrättens grunder*. Lund: Studentlitteratur.
- Schlytter, Astrid (1999). *Kön och juridik i socialt arbete: tillämpningen av 3 § LVU på länsrättsnivå*. Lund: Studentlitteratur
- Schlytter, Astrid (2000). Kvinnokroppen som text. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 7(1-2): 109-119.
- SFS 1949:105 *Tryckfrihetsförordning*.
- SFS 1990:52. *Lag med särskilda bestämmelser om vård av barn och unga*.
- SFS 2001:453. *Socialtjänstlag*.
- SOSFS 1997:15. *Socialstyrelsens allmänna råd om tillämpningen av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga*.
- Socialstyrelsen (2020a). *Statistik om socialtjänstinsatser till barn och unga 2019*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2020b). *LVU – handbok för socialtjänsten*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- SOU 1944:30. *Ungdomsvårdskommitténs betänkande*.
- Sundkvist, Maria (1994). *De vanartade barnen: mötet mellan barn, föräldrar och Norrköpings barnvårdsnämnd 1903-1925*. Diss. Linköping : Univ.

Vetenskapsrådet (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet.

Werner, Ann & Lundberg, Anna (2013). *Genusvetarnas framtid: En nationell alumniundersökning av genusvetenskaplig utbildning och arbete*. Göteborg: Nationella sekretariatet för genusforskning.

Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise (2005). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.